

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของเมืองอุบลราชธานี

ภาพที่ ๑ แสดงบริเวณเมืองอุบลราชธานี

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
จังหวัดอุบลราชธานี

อาณาบริเวณที่ตั้งเมืองอุบลราชธานีนั้น นักวิชาการทางโบราณคดีได้พบหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ว่ามีพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของคนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ดังปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามลำน้ำมูล เฝิงผาที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังของคนในสมัยหินใหม่ตลอดแนวปากแม่น้ำมูลจรดแม่น้ำโขง ส่วนหลักฐานโบราณคดีในสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ เสาหิน และศิลาจารึกในเขตลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำชี อันนำมาสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่าอาณาบริเวณนี้คือศูนย์กลางของอาณาจักรเจนละ และเป็นต้นทางของเศรษฐกิจสุวรรณภูมิ ก่อนที่จะพัฒนาเป็นอาณาจักรกัมพูชนครที่มีความยิ่งใหญ่เหนืออาณาบริเวณภาคอีสานของไทย ประเทศสาธารณรัฐ

ประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และประเทศราชอาณาจักรกัมพูชา
ในปัจจุบัน

พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานของคนในบริเวณเมืองอุบลราชธานีข้างต้น แสดงให้เห็นว่า
อาณาจักรเมืองอุบลราชธานีเป็นที่ตั้งถิ่นฐานที่สำคัญของชุมชนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึง
สมัยประวัติศาสตร์ ทั้งนี้หากพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของบริเวณเมืองอุบลราชธานีนั้น พบว่า
เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำ ๓ สาย คือ แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีลำน้ำ
สายใหญ่ที่มีกำเนิดจากที่ราบสูงและเทือกเขาในพื้นที่ เช่น ลำเซบก ลำเซบาย ลำโดมใหญ่ และลำโดมน้อย
ไหลผ่านที่ราบทางทิศเหนือและทิศใต้ลงสู่แม่น้ำมูล ซึ่งทอดเป็นแนวยาวกลางพื้นที่ไปบรรจบกับแม่น้ำโขง
บริเวณปากมูลทางทิศตะวันออกของเมืองอุบลราชธานี

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเมืองอุบลราชธานีข้างต้นจึงมีความเหมาะสมในการที่คนจะมา
รวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเพื่อสร้างบ้านแปงเมือง ดังปรากฏให้เห็นจากหลักฐานทางโบราณคดีของคนและ
ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานกันมาอย่างสืบเนื่องจนถึงสมัยที่มีการอพยพของคนกลุ่มใหม่ที่อพยพมาจากฝั่งซ้าย
ของแม่น้ำโขง อันมีสาเหตุจากความขัดแย้งทางการเมืองในอาณาจักรล้านช้างในสมัยพระเจ้าสิริบุญสาร
กับกลุ่มเจ้าพระวอ เจ้าพระตา รวมถึงกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มเจ้าผ้าขาว กลุ่มโสมพะมิตร กลุ่มท้าวอุปะชา

ความขัดแย้งกันทางการเมืองในอาณาจักรล้านช้างข้างต้นนำมาสู่การตั้งชุมชนในบริเวณเมือง
อุบลราชธานีของกลุ่มเจ้าพระวอและเจ้าพระตา ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งเมืองจำปาศักดิ์และเข้ามาขอพึ่ง
พระเจ้ากรุงธนบุรีและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นผู้นำรัฐไทยให้พ้นจาก
อิทธิพลของเจ้าสิริบุญสารผู้เป็นกษัตริย์เวียงจันทน์ ทั้งนี้กลุ่มเจ้าพระวอและเจ้าพระตาได้สร้างความคิด
ความชอบต่อกรุงรัตนโกสินทร์ คือ การปราบกบฏที่สำคัญ คือ กบฏเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงเสกให้เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองประเทศราช เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๕

ดังนั้น เมืองอุบลราชธานีจึงก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๕ (ตามประกาศเสกเมือง
อุบลราชธานี ในสมัยรัชกาลที่ ๑) จวบจนปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๔) นับอายุได้ ๒๑๙ ปี โดยมีฐานะแรกเริ่ม
คือ เป็นเมืองประเทศราชขึ้นต่อกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีศูนย์การปกครองของรัฐบาลคือเมืองบางกอก หรือ
กรุงเทพฯ เมืองอุบลราชธานีจึงมีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ มาโดยตลอด ทั้งด้านประวัติศาสตร์ชาติ และ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังจะพบว่า ใน พ.ศ.๒๔๓๕ เมื่อกรุงเทพฯ มีนโยบายเปลี่ยนแปลงการปกครอง
โดยการปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองต่างๆ ทั่วประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลอย่างชัดเจน
ต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเมืองอุบลราชธานีให้เป็นเมืองสำคัญในการบริหารการปกครอง
หัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองอุบลราชธานีอีกครั้ง คือการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองที่เป็นกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นในวัฒนธรรมล้านช้าง ให้มีแบบแผนวัฒนธรรมแบบไทยกรุงเทพฯ และให้มีสำนึกความเป็นรัฐประชาชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน กับความเป็นรัฐชาติไทย

ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๗๕ สังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบใหม่ คือ จากระบอบราชาธิปไตยสู่ระบอบประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะของเมืองอุบลราชธานีซึ่งเคยเป็นศูนย์การบริหารการปกครองในมณฑลลาวท้าวและมณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวเมืองอุบลราชธานีอีกครั้ง กล่าวคือ กลุ่มบุคคลชั้นนำได้ส่งลูกหลานเข้ารับการศึกษาตามแบบแผนกรุงเทพฯ กำหนด บางกลุ่มเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อศึกษาต่อในสถานศึกษาที่กรุงเทพฯ คนกลุ่มนี้จึงมีแนวคิดที่ก้าวหน้าตามรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและสนใจการบริหารประเทศและการพัฒนาจังหวัดอุบลราชธานีภายใต้สถาบันระบบรัฐสภาที่เกิดขึ้นใหม่ โดยมีการสมัครรับเลือกตั้งเพื่อเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี มีหลายบุคคลที่ได้ก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ เช่น นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายเลียง ไชยกาล นายฟอง สิทธิธรรม เป็นต้น

ในระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐ เกิดเหตุการณ์สงครามเย็นในภูมิภาคอินโดจีนระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตย ซึ่งนำโดยประเทศสหรัฐอเมริกา และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งนำโดยประเทศจีนและประเทศรัสเซีย เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะของจังหวัดอุบลราชธานีให้กลายเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และเป็นที่ตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกันนโยบายรัฐบาลที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมก็นำมาสู่การปรับเปลี่ยนสภาพสังคมให้เข้ากับสมัยแห่งการพัฒนา คือ การพัฒนาทางกายภาพและทางเศรษฐกิจของเมืองตามนโยบายของรัฐบาลไทยสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร

จากการศึกษาสถานภาพงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อุบลราชธานี ผู้วิจัยพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งวิเคราะห์เหตุการณ์ในสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างการปกครองของรัฐบาลกรุงเทพฯ กับเมืองอุบลราชธานี เช่น ไพฑูรย์ มีกุล (พ.ศ.๒๕๑๕) ศึกษาเรื่อง *การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* หนังสือเรื่อง *อุบลราชธานีในอดีต* (พ.ศ.๒๓๓๕-๒๔๗๕) เขียนโดย ระลึก ธานี (พ.ศ.๒๕๒๔, พ.ศ.๒๕๔๖) หนังสือเรื่อง *ขบถ ร.ศ.๑๒๑* เขียนโดย เตช บุนนาค (พ.ศ.๒๕๒๔) และหนังสือรวมผลงาน

วิชาการเรื่อง *ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๔๕* โดยมีนงลักษณ์ ลิ้มศิริ เป็นบรรณาธิการ (พ.ศ.๒๕๒๔) เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อุบลราชธานีด้านเศรษฐกิจ มีผู้ศึกษาจำนวนหนึ่ง เช่น งานของธีรชัย บุญมาธรรม (พ.ศ.๒๕๔๒) เรื่อง *การเก็บส่วยในหัวเมืองอุบลราชธานี ช่วงพ.ศ.๒๓๓๕-๒๔๔๒* สุวิทย์ ธีรศาตวัต (พ.ศ.๒๕๔๑) เรื่อง *ปัญหาการเก็บส่วยในภาคอีสานก่อนสมัยปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕* ชุมพล แนวจำปา (พ.ศ.๒๕๓๖) เรื่อง *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี* ซึ่งวิเคราะห์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี ว่ามีความสัมพันธ์กับการสร้างทางรถไฟในภาคอีสาน

สถานภาพการวิจัยประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีข้างต้น จะเห็นได้ว่างานวิจัยเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ และการเปลี่ยนแปลงในสมัยแห่งการพัฒนา พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐ มีจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ งานของเตช บุนนาค (พ.ศ.๒๕๒๔), ชุมพล แนวจำปา (พ.ศ.๒๕๓๖) และสุวิทย์ ธีรศาตวัต (พ.ศ.๒๕๔๑)

จำนวนงานวิจัยที่เผยแพร่มีน้อยเมื่อเทียบกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง เหตุผลสำคัญคือการขาดข้อมูลในการศึกษา ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมีอยู่กระจัดกระจายตามหน่วยงานท้องถิ่น ส่วนกลาง และส่วนบุคคล รวมทั้งยังขาดผู้รวบรวมข้อมูลเอกสาร

ในการวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองอุบลราชธานี ตั้งแต่สมัยการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.๒๔๓๕, สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ และสมัยแห่งการพัฒนาในระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐ อันเป็นรากฐานที่มาของความเป็นจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน

๑.๒ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจสถานภาพงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี ผู้วิจัยขอแบ่งตามเนื้อหาการวิจัย ดังนี้

กลุ่มแรก เป็นงานที่มีเนื้อหาแสดงพัฒนาการการเมืองและการปกครองของเมืองอุบลราชธานี งานวิจัยที่สำคัญคือ เรื่อง *การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ของไพฑูริย์ มีกุล (พ.ศ.๒๕๑๕) งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเรื่องแรกที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางการปกครองระหว่างเมืองอุบลราชธานีกับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ มาโดยตลอด

อันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากแบบพื้นเมืองเดิมสู่แบบแผนใหม่ตามนโยบายของรัฐบาลกรุงเทพฯในแต่ละสมัย เรื่อง *อุบลราชธานีในอดีต (๒๓๓๕-๒๔๗๕)* ของระลึก ธาณี (พ.ศ.๒๕๒๔, พ.ศ.๒๕๔๖) งานวิจัยทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาในประเด็นพัฒนาการทางการเมืองการปกครองตั้งแต่การก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ใน พ.ศ.๒๓๓๕ จนถึงการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ รวมระยะเวลา ๑๔๐ ปี ผู้ศึกษาได้ใช้เอกสารของส่วนกลางโดยการค้นคว้าจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นหลัก

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่วิเคราะห์ให้เห็นผลของการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ เรื่อง *ขบถ ร.ศ.๑๒๑* ของเดช บุนนาค (พ.ศ.๒๕๒๐) เรื่อง *ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๔๕* ของนางลักษณ์ ลิมศิริ (พ.ศ.๒๕๒๔) งานวิจัยทั้งสองเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบในการปฏิรูปที่สำคัญคือ กบฏในทุกหัวเมือง ไม่ว่าจะเป็นกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ หัวเมืองเหนือ กบฏแขกเจ็ดหัวเมืองใต้ กบฏผู้มีบุญหัวเมืองอีสาน

กลุ่มที่สอง เป็นผลงานทางวิชาการที่นำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี ดังปรากฏใน *เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี* จัดโดยวิทยาลัยครูอุบลราชธานี และจังหวัดอุบลราชธานี รวม ๓ ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๖-๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๑ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี, ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๕- ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและประเมินสถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองอุบลราชธานี และครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๓-๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อมูลทางด้านวรรณกรรม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นอุบลราชธานี

การสัมมนาทางวิชาการดังกล่าว ทำให้นักวิชาการและปราชญ์ท้องถิ่นเกิดความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์อุบลราชธานีมากยิ่งขึ้นในขณะนั้น (พ.ศ.๒๕๓๒-๒๕๓๕) เห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการสัมมนาที่กำหนดให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์อุบลราชธานีเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาทุกด้าน และใช้วิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา จารีก ศิลปะ วรรณกรรม และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ใน พ.ศ.๒๕๓๕ จังหวัดอุบลราชธานีได้จัดพิมพ์หนังสือวิชาการเรื่อง *อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี* เพื่อเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับอุบลราชธานีในทุกด้าน ทำให้เห็นภาพรวมของอุบลราชธานีได้อย่างชัดเจน โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๔ ตอน ได้แก่ ประวัติจังหวัดอุบลราชธานี ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี คนจังหวัดอุบลราชธานีที่น่ารู้จัก และจังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบันและอนาคต อย่างไรก็ดี

หากพิจารณารายชื่อคณะกรรมการที่เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นชุดเดียวกับกับผู้เสนอบทความในการสัมมนาทางวิชาการเมื่อ ๓ ครั้งที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมเนื้อหาจากการสัมมนาวิชาการประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีมาจัดเรียบเรียงขึ้นใหม่ ภายหลังจากการจัดงานสัมมนาทางวิชาการและการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี ๒๐๐ ปีแล้ว ก็ยังไม่มีการจัดโครงการสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีในประเด็นเนื้อหาใหม่จวบจนปัจจุบัน

กลุ่มที่สาม เป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ของนิสิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยานิพนธ์เรื่องสำคัญ คือ เอี่ยมกมล จันทะประเทศ (พ.ศ.๒๕๓๘) เรื่อง *สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๒๕-๒๔๗๖* และ ชีระ ฤทธิวรรณ (พ.ศ.๒๕๔๕) เรื่อง *การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๔๒* วิทยานิพนธ์สองเรื่องนี้มีประเด็นศึกษาร่วมกัน คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของส่วนกลางทั้งในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ ตามลำดับ

ภาพรวมของการศึกษาสถานภาพงานวิจัยเกี่ยวกับเมืองอุบลราชธานีข้างต้น มีข้อสังเกตสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

ประการแรก มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยใช้หลักฐานทางโบราณคดีเป็นหลัก ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีสมัยประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยเริ่มต้นศึกษาตั้งแต่การก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.๒๓๓๕ จนถึง พ.ศ.๒๕๐๐ เนื้อหาของงานวิจัยกลุ่มนี้แบ่งประเด็นการศึกษาตามสมัยการปกครองของประเทศไทย คือ สมัยการก่อตั้งเมืองจนถึงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.๒๔๓๕, สมัยการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.๒๔๓๕ และสมัยการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ถึง พ.ศ.๒๕๐๐ หลักฐานที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารของส่วนราชการที่ได้จากการค้นคว้าในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ประการที่สอง แม้เนื้อหาการศึกษาจะทำให้เห็นพัฒนาการของเมืองอุบลราชธานีที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่ได้เน้นความสัมพันธ์ของอุบลราชธานีกับคนในกลุ่มสังคมลุ่มน้ำโขง รวมถึงชุมชนใกล้เคียง ทำให้ไม่เห็นศักยภาพภายในของคนในการบริหารการปกครองกับส่วนท้องถิ่นด้วยกัน รวมทั้งกับรัฐบาลกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังเป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหามุ่งเน้นเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกรุงเทพฯ ในการรวมหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองอุบลราชธานีให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลกรุงเทพฯ ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีไม่ครอบคลุมปัจจัยภายในของเมืองอุบลราชธานีเท่ากับการขยายการปกครองของกรุงเทพฯ ในสมัยต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม

ประการที่สาม งานวิจัยยังขาดการวิเคราะห์ในประเด็นความสำคัญของเมืองอุบลราชธานีในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ที่ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่มีความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการเมืองและเศรษฐกิจในภูมิภาคอินโดจีนในระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาสภาพโดยทั่วไปของเมืองอุบลราชธานี ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๒๐
- ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกที่มีผลต่อพัฒนาการและความสืบเนื่องของเมืองอุบลราชธานี
- ๓) เพื่อศึกษาบทบาทบุคคลสำคัญของเมืองอุบลราชธานีที่มีบทบาทต่อการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๒๐

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

- ๑) ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาข้อมูลในช่วงเวลา ระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๒๐
- ๒) ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองอุบลราชธานี ได้แก่ ปัจจัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองอุบลราชธานี

๑.๕ นิยามศัพท์

- ๑) คำว่า *เมืองอุบลราชธานี* หมายถึง การเรียกชื่อเมืองตามรูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนการประกาศเรียกชื่อเมืองเป็นจังหวัดอุบลราชธานี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๔๕๙ ซึ่งประกาศให้ยกเลิกการใช้คำนำหน้าชื่อเมืองเป็นชื่อจังหวัด
- ๒) คำว่า *แม่น้ำมูล* คือแม่น้ำสายสำคัญในภาคอีสาน คำว่า *มูล* เป็นภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า มรดกหรือสมบัติเดิม แม่น้ำมูลจึงอาจแปลได้ว่า แม่น้ำที่เป็นมรดกของชาวอีสาน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำว่า “แม่น้ำมูล” แทนคำว่า “แม่น้ำมูน” ซึ่งใช้กันในปัจจุบัน

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามี ๓ ประเภทคือ

๑) เอกสารชั้นต้น ได้แก่ ใบบอกหัวเมือง รายงาน แผนที่ ภาพถ่าย ซึ่งค้นคว้าจากแหล่งข้อมูล

๑.๑) หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร จังหวัดอุบลราชธานี และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ

๑.๒) เอกสารของสำนักงานจังหวัด เทศบาล อำเภอ ในจังหวัดอุบลราชธานี ค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้ สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี เว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต ของสำนักงานเทศบาลเมืองอุบลราชธานี และเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต ของสำนักงานเทศบาลเมืองวารินชำราบ

๒) เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

๒.๑) หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

๒.๒) สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒.๓) สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๒.๔) สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

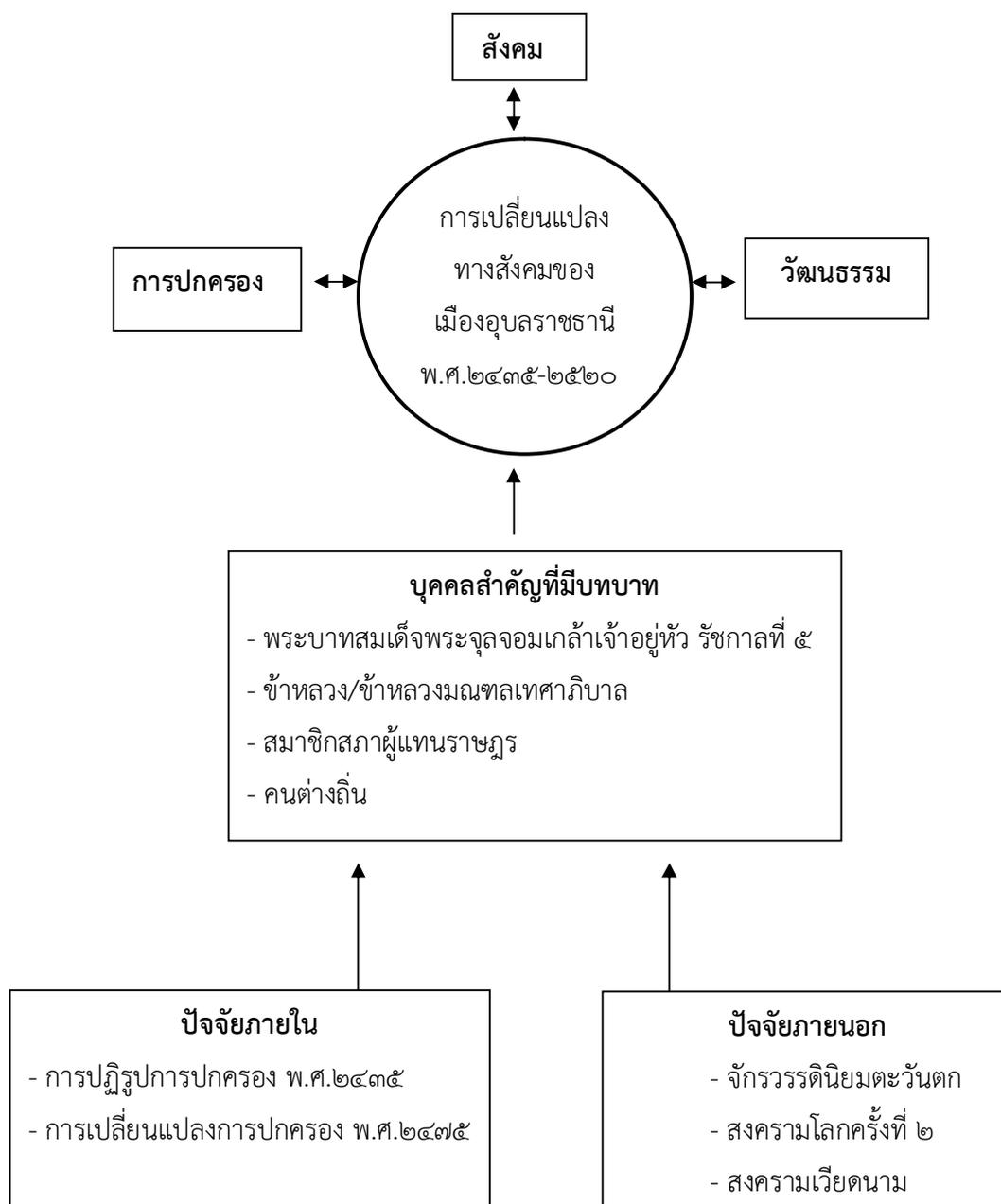
๒.๕) สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

๑.๗ กรอบแนวความคิดในการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๒๐ เป็นผลมาจากปัจจัยที่สำคัญของสองประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ปัจจัยภายในอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๓๕ และการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕

ประการที่สอง ปัจจัยภายนอก คือ สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ คือ จักรวรรดินิยมตะวันตก สงครามโลกครั้งที่ ๒ และสงครามเวียดนาม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในเมืองอุบลราชธานีด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังแผนภูมิกอบแนวคิด ดังนี้

๑.๘ ข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๒๐ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย ผู้วิจัยจึงมีข้อจำกัดและปัญหาดังนี้

๑) การขาดแคลนหลักฐานเอกสารชั้นต้น ที่จะสามารถบ่งชี้ถึงสภาพทางสังคมในแต่ละช่วงที่ศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙ และสมัยแห่งการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐

๒) การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญและเครือญาติของบุคคลสำคัญของจังหวัด ซึ่งมีบทบาทในฐานะชนชั้นนำทางปัญญาและผู้นำทางสังคมของเมืองอุบลราชธานี ในขอบเขตช่วงระยะเวลาที่ศึกษา ผู้วิจัยไม่มีโอกาสสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลดังกล่าว เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายถึงแก่กรรม บ้างย้ายถิ่นฐาน บ้างอยู่ในวัยชราภาพ ไม่อยู่ในภาวะที่จะให้ข้อมูลได้ ส่งผลให้การศึกษาบทบาทของบุคคลสำคัญในสังคมเมืองอุบลราชธานีมีข้อจำกัดในการนำเสนอผลวิเคราะห์ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากเอกสารของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ข้อมูลส่วนท้องถิ่นที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ ซึ่งมีภาพเก่า และการให้ข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยที่ศึกษา

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในสถานศึกษาของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้แก่ หลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ เป็นฐานข้อมูลการวิจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมของอนุภาครุ่นน้ำโขง และท้องถิ่นอีสานใต้

๒) เป็นแนวทางในการศึกษาข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอื่น ๆ ในภาคอีสาน

๓) เป็นการสร้างค่านิยมและความรักท้องถิ่นของคนอุบลราชธานีภายใต้กิจกรรมการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม

๑.๑๐ แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย :

๑) รายงานผลการวิจัยสู่สถาบันทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา เวทีการสัมมนาทางวิชาการ การเขียนบทความวิชาการ บทความงานวิจัยในวารสารวิชาการระดับชาติ และ/หรือระดับนานาชาติ

๒) การเรียบเรียงข้อมูลประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการสอน รายวิชา ๑๔๓๒ ๓๒๔ ประวัติศาสตร์อุบลราชธานี ให้แก่นักศึกษาหลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และนักวิชาการที่สนใจ